

دانشکده مذاهب اسلامی

رساله‌ی دکتری رشته‌ی مطالعات تطبیقی مذاهب اسلامی

تأثیر ازدحام در احکام حج و عمره از منظر فقه مذاهب اسلامی

استاد راهنما:

حجت‌الاسلام و المسلمین سیدحمید جزایری

استادان مشاور:

حجت‌الاسلام و المسلمین حسین رجبی

حجت‌الاسلام و المسلمین مهدی درگاهی

دانشجو: عبدالصمد علی آبادی

زمستان ۱۳۹۵

تقدیم به

بصیرت‌الشمس کلمه گنجینه
کتابخانه مرکزی

تقدیر و تشکر

با سپاس فراوان از استاد محترم راهنما، جناب حجت الاسلام و المسلمین دکتر سید حمید جزایری و با تشکر از اساتید گرانقدر مشاور، جناب حجت الاسلام و المسلمین حسین رجبی و جناب حجت الاسلام و المسلمین مهدی درگاهی، که هر کدام با راهنمایی‌ها و مشاوره‌های ارزشمند خود، بنده را در تدوین این اثر یاری نمودند. همچنین تقدیر و تشکر می‌کنم از همسر گرامی‌ام که با ایجاد فراغت بال، زمینه تدوین این پایان‌نامه را فراهم نمودند.

چکیده

پژوهش حاضر با عنوان «تأثیر ازدحام در احکام حج و عمره از نگاه فقه مذاهب اسلامی» در پی پاسخ به این سؤال است که ازدحام چه تاثیری بر برخی مناسک که مواجه با مشکل ازدحام است مثل طواف، نماز طواف، سعی، وقوف در مشعر و اعمال منی دارد؟ تحقیق مذکور به روش کتابخانه‌ای و با ماهیتی توصیفی - تحلیلی صورت گرفته است و نتیجه این پژوهش نشان می‌دهد که ازدحام از ابتدای اسلام تا عصر حاضر بر روی احکام حج و عمره تأثیر گذار بوده است، به عنوان مثال پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم بخاطر ازدحام جمعیت سعی صفا و مروه را سواره انجام داد، همچنین در روایتی امام صادق علیه السلام وقوف بر مازمین که خارج از محدوده مشعر است، در صورت ازدحام جایز دانسته است، یا بنا بر فتوای فقهای مالکی طواف در زیر سایبان‌های مسجدالحرام جایز نیست اما همین فقها فقط در صورت ازدحام طواف در زیر سایبان‌ها را جایز می‌دانند و در موارد دیگر مثل نورخوشید یا گرمای شدید یا بارش باران شدید جایز نمی‌دانند. همچنین فتاوایی از فقهای مذهب حنفی، شافعی و حنبلی درباره تأثیر ازدحام بر برخی از اعمال حج صادر شده است.

در واقع ازدحام به هنگام طواف، سعی، رمی جمرات و ذبح قربانی موجب توسعه در مکان این مناسک شده است، بطوری که در مطاف، طبقاتی نصب شده و طبقه دوم ظاهراً به اندازه چند سانت بالاتر از کعبه احداث شده است، همچنین توسعه سعی به دو صورت است در صورت اول از لحاظ عرضی، سعی دوبرار به نسبت سعی قدیم می‌باشد که شامل دو مسیر رفت و برگشت است. و در صورت دوم در سعی چهار طبقه وجود دارد که یک همکف و دو طبقه بالای همکف و یک طبقه در زیر زمین است. ازدحام در منی موجب شد تا ارتفاع جمره‌ها را بیشتر و طبقاتی به دور آنها احداث شود، همچنین قربانگاه که در منی واقع بود به بیرون از منی انتقال دادند. به تبع توسعه‌هایی که به واسطه ازدحام در اماکن حج رخ داد فقهای مذاهب در حکم اینها دچار اختلاف شده‌اند. این رساله با جستجو در منابع اصیل مذاهب خمس به اقوال و ادله مذاهب حول تأثیر ازدحام بر اعمال حج و عمره می‌پردازد.

کلید واژه: ازدحام، احکام حج و عمره، فقه، مذاهب اسلامی

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات و مفاهیم.....	۱
گفتار اول: کلیات.....	۲
۱- تبیین موضوع / بیان مسأله.....	۲
۲- دلایل خاص انتخاب موضوع.....	۳
۳- پرسش اصلی تحقیق.....	۴
۴- پرسش‌های فرعی تحقیق.....	۴
۵- فرضیه اصلی تحقیق.....	۴
۶- فرضیه‌های فرعی تحقیق.....	۴
۷- پیش‌فرض‌های ضروری تحقیق.....	۵
۸- پیشینه تحقیق.....	۵
۹- هدف اصلی تحقیق.....	۶
۱۰- اهمیت تحقیق.....	۶
۱۱- فایده تحقیق.....	۶
۱۲- روش تحقیق.....	۷
۱۳- ساختار و سازمان‌دهی تحقیق.....	۷
گفتار دوم: مفاهیم.....	۸
۱- ازدحام.....	۸
۲- حج.....	۸
۱-۲- حج در لغت و شرع.....	۸
حکم حج.....	۸
۲-۲- اقسام حج (تمتع، قران، افراد).....	۹
اعمال حج.....	۹
۳- عمره.....	۱۰
۱-۳- عمره در لغت و اصطلاح.....	۱۰

۱۱	۳-۲- انواع عمره
۱۱	اعمال عمره
۱۲	فرق عمره‌ی مفرده با عمره‌ی تمتع
۱۲	شرایط عمره
۱۲	محل بحث
۱۳	۴- فقه مقارن
۱۵	فوائد فقه مقارن
۱۵	۵- مذاهب اسلامی
۱۵	۱-۵- امامیه
۱۶	شخصیت امام صادق (علیه السلام)
۱۶	مصادر فقه امامیه
۱۷	ویژگی‌های فقه امامیه
۱۷	۲-۵- حنفیه
۱۷	منابع استنباط ابوحنیفه
۱۸	ویژگی‌های فقه ابوحنیفه
۱۸	۳-۵- مالکیه
۱۸	منابع استنباط مالک
۱۸	ویژگی‌های فقه مالک
۱۹	۴-۵- شافعیه
۱۹	مصادر استنباط شافعی
۱۹	ویژگی‌های فقه شافعی
۲۰	۵-۵- حنبلیه
۲۰	منابع استنباط احمد بن حنبل
۲۰	ویژگی‌های فقه احمد بن حنبل
۲۱	فصل دوم: اثر ازدحام در طواف از دیدگاه فقه مذاهب اسلامی
۲۳	گفتار اول: اثر ازدحام بر محدوده عرضی طواف از دیدگاه امامیه و مالکیه
۲۳	۱- نظر فقهای امامیه درباره‌ی محدوده طواف و تاثیر ازدحام بر آن
۲۳	۱-۱- نظر فقهای امامیه درباره‌ی محدوده طواف
۲۵	۱-۱-۱- اقوال فقهای امامیه تا قبل از شیخ طوسی
۲۵	۱-۱-۱-۱- شیخ کلینی (م ۳۲۹ق)

- ۱-۱-۱-۲- شیخ صدوق (م ۳۸۱ق) ۲۷
- ۱-۱-۱-۳- شیخ مفید (م ۴۱۳ق) ۲۸
- ۱-۱-۱-۴- سید مرتضی (م ۴۳۶ق) ۳۰
- ۱-۱-۱-۵- ابن جنید اسکافی (م ۳۸۱ق) ۳۰
- ۱-۱-۱-۶- ابوصلاح حلبی (م ۴۴۷ق) ۳۱
- ۱-۱-۱-۷- سلار دیلمی (م ۴۶۳ق) ۳۲
- ۱-۱-۱-۸- فقهای دیگر ۳۲
- ۱-۱-۲- زمان شیخ طوسی تا فقهای معاصر ۳۲
- ۱-۱-۲-۱- شیخ طوسی (م ۴۶۰ق) ۳۲
- ۱-۱-۲-۲- قاضی ابن براج (م ۴۸۱ق) ۳۵
- ۱-۱-۲-۳- ابن زهره حلبی (م ۴۸۵ق) ۳۵
- ۱-۱-۲-۴- ابن ادریس حلی (متوفای ۵۹۸ق) ۳۵
- ۱-۱-۲-۵- محقق حلی (م ۶۷۶ق) ۳۶
- ۱-۱-۲-۶- علامه حلی (م ۷۲۶ق) ۳۶
- ۱-۱-۲-۷- شهید اول (م ۷۸۶ق) ۳۷
- ۱-۱-۲-۸- ابن فهد حلی (م ۸۴۱ق) ۳۷
- ۱-۱-۲-۹- محقق کرکی (م ۹۴۰ق) ۳۸
- ۱-۱-۲-۱۰- شهید ثانی (م ۹۵۶ق) ۳۸
- ۱-۱-۲-۱۱- محقق اردبیلی (م ۹۹۳ق) ۳۹
- ۱-۱-۲-۱۲- صاحب مدارک (م ۱۰۰۹ق) ۴۰
- ۱-۱-۲-۱۳- مجلسی اول (م ۱۰۷۰ق) ۴۰
- ۱-۱-۲-۱۴- محقق سبزواری (م ۱۰۹۰ق) ۴۰
- ۱-۱-۲-۱۵- فیض کاشانی (م ۱۰۹۱ق) ۴۱
- ۱-۱-۲-۱۶- محقق اصفهانی (م ۱۱۳۷ق) ۴۱
- ۱-۱-۲-۱۷- محدث بحرانی (م ۱۱۸۶ق) ۴۲
- ۱-۱-۲-۱۸- صاحب جواهر (م ۱۲۶۶ق) ۴۲
- ۱-۱-۲-۱۹- کاشف الغطاء (م ۱۳۴۴ق) ۴۳
- ۱-۱-۳- فقهای معاصر ۴۴
- ۱-۱-۳-۱- امام خمینی (م ۱۴۰۹ق) ۴۴
- ۱-۱-۳-۲- آیت الله خویی (م ۱۴۱۳ق) ۴۴
- ۱-۱-۳-۳- آیت الله سید عبدالاعلی سبزواری (م ۱۴۱۴ق) ۴۵

۴۶	۱-۳-۴- آیت الله گلپایگانی (م ۱۴۱۴ق)
۴۶	۱-۳-۵- آیت الله لنگرودی (م ۱۴۲۱ق)
۴۷	۱-۳-۶- آیت الله تبریزی (م ۱۴۲۷ق)
۴۷	۱-۳-۷- آیت الله لنکرانی (م ۱۴۲۷ق)
۴۷	۱-۳-۸- آیت الله بهجت (۱۴۳۰ق)
۴۸	۱-۳-۹- آیت الله ایروانی
۴۸	۱-۳-۱۰- آیت الله شبیری زنجانی
۴۸	۱-۳-۱۱- آیت الله صافی گلپایگانی
۴۹	۱-۳-۱۲- آیت الله سیستانی
۴۹	۱-۳-۱۳- آیت الله محمد سند بحرانی
۴۹	۱-۳-۱۴- آیت الله سبحانی
۵۰	۱-۳-۱۵- آیت الله خامنه‌ای (دامت برکاته)
۵۰	۱-۳-۱۶- آیت الله وحید خراسانی
۵۱	۱-۳-۱۷- آیت الله مکارم شیرازی
۵۱	۱-۳-۱۸- آیت الله نوری همدانی
۵۱	جمع‌بندی
۵۴	۱-۲- تاثیر ازدحام بر طواف بین کعبه و مقام از منظر امامیه
۵۴	ادله‌ی جواز طواف خارج از مقام به هنگام ازدحام
۵۷	حد طواف خارج از مقام
۵۸	بررسی اقوال فقها
۶۰	۲- نظر فقهای مالکیه در محدوده طواف و تاثیر ازدحام بر آن
۶۰	۱-۲- اقوال فقهای مالکیه درباره محدوده طواف
۶۴	۲-۲- تاثیر ازدحام بر محدوده طواف از دیدگاه فقهای مالکیه
۶۶	دلیل فقهای مالکیه
۶۷	۳- تاثیر ازدحام بر توسعه‌ی عرضی مسجدالحرام و حکم آن از دیدگاه فقه مذاهب
۶۷	۱-۳- تاریخچه و دلیل توسعه‌ی عرضی مسجد الحرام
۶۸	۲-۳- حکم توسعه‌ی مسجدالحرام از منظر فقهای مذاهب
۶۹	۳-۲-۱- امامیه
۷۲	پاسخ مراجع تقلید
۷۳	۳-۲-۲- شافعیه

۷۳۳-۲-۳-۳ حنابله
۷۳۳-۲-۴-۳ حنفیه و مالکیه
۷۴طواف در بیرون از مسجدالحرام
۷۵طواف در لغت
۷۵طواف در اصطلاح فقها
۷۹طواف از دیدگاه عرف
۸۰آیه
۸۰روایات
۸۰اول: روایت محمد بن مسلم
۸۱دوم: روایت صحیح حلبی
	گفتار دوم: تأثیر ازدحام در توسعه طبقاتی مسجدالحرام و حکم طواف بر روی آنها از منظر فقه مذاهب اسلامی
۸۳
۸۴۱- حکم طواف از طبقات فوقانی مسجدالحرام از منظر فقه مذاهب اسلامی
۸۴۱-۱- حکم طواف در طبقات پایین تر از کعبه و تأثیر ازدحام بر آن از منظر فقه مذاهب اسلامی
۸۴۱-۱-۱- حکم طواف در طبقات پایین تر از کعبه
۸۶دلیل
۸۶دلیل
۸۷مختار مؤلف
۸۷الف) قرآن
۸۸ب) سنت
۸۹ج) اتفاق فقها
۸۹د) اصول عملیه
۹۰ه) تبعیت
۹۱و) قاعده تبعیت احکام از اسماء
۹۲نتیجه
۹۲۱-۱-۲- تأثیر ازدحام بر طواف از طبقات پایین تر از کعبه
۹۲۲-۱- حکم طواف در طبقات بالاتر از کعبه و تأثیر ازدحام بر آن از منظر فقه مذاهب اسلامی
۹۳۱-۲-۱- حکم طواف در طبقات بالاتر از کعبه
۹۶ادله مجوزین و مانعین طواف از طبقات بالاتر از کعبه:
۹۶۱- ادله مجوزین

۹۶	الف) ادله‌ی مستند فقها
۹۸	ب) ادله‌ی دیگری که برای صحت چنین طوافی می‌توان بدان استناد کرد، عبارت است از:
۱۰۲	ج) عرف
۱۰۴	د) اتفاق فقها
۱۰۴	م) تبعیت فضای مسجد از خود مسجد
۱۰۵	۲- ادله مانعین
۱۰۶	۱-۲-۲- تاثیر ازدحام بر طواف از طبقات بالاتر از کعبه
۱۰۷	بررسی اقوال
۱۱۱	گفتار سوم: نماز طواف و اثر ازدحام بر آن از منظر فقه مذاهب اسلامی
۱۱۱	۱- حکم نماز طواف از منظر فقه مذاهب
۱۱۱	۲- تاثیر ازدحام بر مکان نماز طواف
۱۱۴	فصل سوم: اثر ازدحام در مسعی از منظر فقه مذاهب اسلامی
۱۱۵	مقدمه
۱۱۶	مسعی در طول تاریخ اسلام
۱۱۸	گفتار اول: حکم سعی در محدوده‌ی عرضی مسعی از منظر فقه مذاهب اسلامی
۱۱۸	حکم سعی در مسعی جدید
۱۱۸	۱- حکم فقهی سعی در محدوده‌ی خارج از حدّ فاصل دو کوه صفا و مروه
۱۱۹	۲- دیدگاه فقهای مذاهب اسلامی نسبت به اجزاء سعی در مقادیر توسعه یافته جدید
۱۱۹	دیدگاه اول: صحت سعی در مسعی جدید
۱۱۹	دیدگاه دوم: عدم صحت سعی در مسعی جدید
۱۲۲	قرینه اول: وسیعتر بودن مسعی در دوران قدیم
۱۲۵	قرینه دوم: بزرگ بودن کوه صفا و مروه
۱۲۵	قرینه سوم: شهادت شهود بر عریض بودن دو کوه صفا و مروه
۱۲۷	قرینه چهارم: توجه به ابعاد جغرافیایی دو کوه صفا و مروه
۱۲۷	نتیجه‌گیری
۱۲۹	گفتار دوم: سعی از طبقات فوقانی و تحتانی از منظر فقه مذاهب اسلامی
۱۲۹	وضعیت کنونی مسعی
۱۳۰	۱- حکم سعی از طبقات فوقانی
۱۳۱	۱-۱- حکم سعی از طبقاتی که ارتفاع آنها از کوه صفا و مروه پایین‌تر باشد

۱- سنت:	۱۳۱
۲- تبعیت فضای مسعی از زمین مسعی	۱۳۴
۳- قاعده تبعیت احکام از اسماء	۱۳۷
۴- قیاس	۱۳۷
۱-۲- حکم سعی در طبقاتی که از کوه صفا و مروه بلندتر باشند	۱۳۹
۱. اطلاق نصوص	۱۴۰
۲. عرف	۱۴۱
۳. قیاس	۱۴۱
۲- حکم سعی از طبقه زیرین (تحتانی)	۱۴۶
نتیجه گیری	۱۴۸
گفتار سوم: اثر ازدحام بر حکم تاخیر سعی از منظر فقه مذاهب اسلامی	۱۵۰
۱- حکم تاخیر سعی	۱۵۰
۲- تأثیر ازدحام بر تاخیر سعی	۱۵۲
فصل چهارم: تاثیر ازدحام بر وقوف از منظر فقه مذاهب اسلامی	۱۵۴
گفتار اول: تاثیر ازدحام بر مکان وقوف در مشعر از منظر فقه مذاهب اسلامی	۱۵۵
حدود مشعر و تأثیر ازدحام بر آن	۱۵۵
۱- حدود مشعر	۱۵۵
۲- تأثیر ازدحام بر حد مشعر	۱۵۶
گفتار دوم: تاثیر ازدحام بر وقت وقوف در مشعر از منظر فقه مذاهب اسلامی	۱۶۰
۱- وقت وقوف در مشعر	۱۶۰
۲- تاثیر ازدحام بر وقت وقوف در مشعر از منظر فقه مذاهب	۱۶۳
فصل پنجم: مناسک منی و تاثیر ازدحام بر آن از منظر فقه مذاهب اسلامی	۱۶۹
مقدمات بحث	۱۷۱
مقدمه اول: تاریخچه اجمالی حوادث منی	۱۷۱
مقدمه دوم: تبعیت احکام از مصالح و مفاسد	۱۷۲
مقدمه سوم: واجب رکنی و غیر رکنی در حج	۱۷۶
گفتار اول: رمی جمار و تاثیر ازدحام بر آنها از منظر فقه مذاهب اسلامی	۱۸۱
۱- حکم رمی جمار و تأثیر ازدحام بر ترک آنها	۱۸۱

- ۱-۱- حکم رمی جمار ۱۸۱
- ادله ۱۸۳
- ترک رمی جمار از دیدگاه فقه مذاهب ۱۸۴
- ترک رمی از دیدگاه امامیه ۱۸۴
- دلیل: ۱۸۶
- ۱- سنت ۱۸۶
- ۲- اجماع فقها: ۱۸۶
- قول اول: انجام رمی حتی بعد از ایام تشریق ۱۸۷
- قول دوم: انجام قضا در سال آینده ۱۸۸
- قول سوم: احتیاط ۱۸۹
- ترک رمی از دیدگاه احناف ۱۹۰
- ترک رمی از دیدگاه مالکیه ۱۹۱
- ترک رمی از دیدگاه شافعیه ۱۹۲
- ترک رمی از دیدگاه حنبلیه ۱۹۳
- ۱-۲- تأثیر ازدحام بر تعطیلی رمی ۱۹۴
- ۲- وقت رمی جمار و تاثیر ازدحام بر آن از منظر فقه مذاهب اسلامی ۱۹۶
- ۱-۲- زمان رمی از دیدگاه امامیه ۱۹۶
- وقت رمی معذورین ۱۹۸
- زمان رمی از دیدگاه حنفیه ۲۰۰
- وقت رمی جمار از دیدگاه شافعیه ۲۰۳
- وقت رمی از دیدگاه حنابله ۲۰۵
- جمع‌بندی ۲۰۷
- ۲-۲- تاثیر ازدحام بر وقت رمی ۲۰۸
- ۳- مکان رمی و تاثیر ازدحام بر آن از منظر فقه مذاهب اسلامی ۲۰۹
- ۱-۳- جمره در قدیم و حال و تاثیر ازدحام بر آن ۲۰۹
- ۲-۳- حکم رمی از طبقات فوقانی ۲۱۰
- گفتار دوم: قربانگاه و تاثیر ازدحام بر آن از منظر فقه مذاهب اسلامی ۲۱۲
- مقدمه ۲۱۲
- تاریخچه قربانگاه ۲۱۲
- ۱- محل ذبح (قربانگاه) حج از منظر فقه مذاهب ۲۱۳

۲۱۳	۱-۱- از منظر امامیه
۲۱۷	۱-۲- محل ذبح (قربانگاه) از دیدگاه مذاهب دیگر
۲۱۷	۲- تاثیر ازدحام بر محل ذبح (قربانگاه) از منظر فقه مذاهب
۲۱۹	گفتار سوم: بیتوته در منی و تاثیر ازدحام بر آن از منظر فقه مذاهب اسلامی.....
۲۲۰	۱- حکم بیتوته از منظر فقه مذاهب
۲۲۰	۱-۱- حکم بیتوته از منظر امامیه
۲۲۱	۱-۲- حکم بیتوته از منظر حنفیه
۲۲۱	۱-۳- حکم بیتوته از منظر مالکیه
۲۲۱	۱-۴- حکم بیتوته از منظر شافعیه
۲۲۲	۲- تاثیر ازدحام بر بیتوته در منی از منظر فقه مذاهب
۲۲۳	۱-۲- تاثیر ازدحام بر بیتوته در منی از منظر امامیه
۲۲۴	۲-۲- تاثیر ازدحام بر بیتوته در منی از منظر مذاهب دیگر
۲۲۶	نتیجه گیری.....
۲۳۳	منابع.....

فصل اول:

کلیات و مفاهیم

گفتار اول: کلیات

۱- تبیین موضوع / بیان مسأله

دین مقدس اسلام دین خاتم و احکام آن احکامی ابدی است و حلال و حرام آن تا قیامت باقی است، با این حال پیشرفت موضوعات و ظهور مسائل نوپدید، کاوش‌های نو فقهی را می‌طلبد. جایگاه رفیع حج در اسلام در میان تمام مذاهب اسلامی مورد اتفاق است. با گذر زمان و پیشرفت امکانات حمل و نقل و تکنولوژی، تعداد حاجیان چندین برابر سابق شده است. این حضور چشمگیر با توجه به محدود بودن مکان و زمان انجام حج موجب شده تا ازدحام شدیدی در ایام حج ایجاد شود و حاصل این ازدحام مشقت انجام اعمال حج است که گاه با مصدومیت و در برخی موارد با مرگ همراه است.

تحقیق حاضر درصدد آن است که با بررسی احکام و مناسک حج و عمره، نقش و تاثیر ازدحام را بر احکام آن بررسی نماید و در نگاه اول با ورود به ادله مذهب امامیه و تبیین حکم الهی بنا بر این مذهب، نگاهی به دیگر مذاهب اسلامی دارد.

به عبارت دیگر، با نگاه به ادله و روایات مذهب امامیه در می‌یابیم که حضرات معصومین علیه السلام در فرض ازدحام و شلوغی، احکام و مناسکی را به اصحاب خود یاد داده‌اند که از آن می‌توان به حکم ثانوی مسأله یاد کرد، مثلاً در صحیح حلبی^۱ وقتی از امام صادق علیه السلام در خصوص محدوده طواف سوال می‌شود، حضرت با بیان محدوده، به این نکته اشاره می‌کند که اگر چاره‌ای نداشتی و ازدحام و شلوغی مانع طواف بین کعبه و مقام بود، خارج از محدوده هم می‌توان طواف کرد، و یا وقتی از ایشان در

۱. حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۳، ص ۳۵۱.

خصوص حکم وقوف در عرفات با وجود ازدحام و شلوغی و یا بیتوته در خارج منی در اثر ازدحام سوال می‌شود، ایشان وقوف در سمت چپ کوهی که خارج عرفات است و یا بیتوته در وادی محسر که خارج منی است را به عنوان حکم ثانوی مسأله تجویز می‌کند^۱ و مسائل دیگر.

از طرف دیگر تجمع و ازدحام مسلمانان در ایام حج و محدودیت فضای اماکن حج، باعث شد تا متولیان امر در صدد توسعه آن‌ها برآیند، این تلاش به توسعه مسجدالحرام و ساخت طبقات فوقانی برای تسهیل طواف، توسعه عرضی و ارتفاعی مسعی برای تسهیل سعی و ساخت قربانگاه‌های جدید در بیرون از سرزمین منی و ساخت جمرات جدید و توسعه ارتفاعی و عرضی آن منتهی شده است که ضروری است حکم ثانوی این امور مستحدث بر پایه نقش و تاثیر ازدحام جمعیت تبیین شود.

هر چند جواب این پرسش در مناسک حج و رساله‌های عملیه به شکل فتوا و مجمل آمده است، ولی جای پاسخ تفصیلی با توجه به مبانی، مدارک و اقوال به‌ویژه با نگاهی مقارن به دیگر مذاهب اسلامی برای پژوهشگران فرهیخته و عالم خالی است.

از آنجا که در این مسأله در کلام فقهاء، آراء و احتمالات گوناگون مطرح است؛ بنابراین شایسته است با دقت تمام، ادله ایشان حسب مفاد و قائلین به آن، در دسته‌های گوناگون تقسیم گردیده و مورد بررسی قرار گیرد تا با نگاهی تفصیلی به مسأله، به جمع‌بندی نهایی دست یابیم و راه را برای فرزندان حوزوی جهت آشنایی با ابعاد مختلف مسأله هموار نماییم.

۲- دلایل خاص انتخاب موضوع

الف) علاقه شخصی و پیشبرد آگاهی خودم؛

ب) مبتلا بودن مسئله یاد شده و ضرورت تبیین علمی و فقهی؛

ج) نشان دادن توانایی فقه اسلام در پاسخ‌گویی به نیازهای مستحدثه و نوپیدا.

۳- پرسش اصلی تحقیق

ازدحام چه تأثیراتی از نگاه فقه مذاهب اسلامی در احکام و مناسک حج و عمره ایجاد می‌کند؟

۴- پرسش‌های فرعی تحقیق

- ۱- از نگاه مذاهب فقهی ازدحام بر حکم محدوده عرضی یا ارتفاعی طواف خانه خدا چه تأثیری دارد؟ (در فرضی که برای طواف محدوده‌ای قائل باشیم)
- ۲- از نگاه مذاهب فقهی ازدحام بر نماز طواف خلف مقام چه تأثیری دارد؟
- ۳- از نگاه مذاهب فقهی ازدحام بر سعی چه تأثیری دارد؟
- ۴- از نگاه مذاهب فقهی ازدحام بر حکم وقوف در مشعر چه تأثیری دارد؟
- ۵- از نگاه مذاهب فقهی ازدحام بر اعمال منی چه تأثیری دارد؟

۵- فرضیه اصلی تحقیق

ازدحام سبب تغییر در احکام حج و عمره از نگاه فقه مذاهب اسلامی می‌شود.

۶- فرضیه‌های فرعی تحقیق

- ۱- از نگاه مذاهب فقهی ازدحام بر حکم محدوده عرضی و ارتفاعی طواف خانه خدا تأثیر دارد. (در فرضی که برای طواف محدوده‌ای قائل باشیم)
- ۲- از نگاه مذاهب فقهی ازدحام بر نماز طواف خلف مقام تأثیر دارد.
- ۳- از نگاه مذاهب فقهی ازدحام بر توسعه سعی و مشروعیت سعی از طبقات فوقانی و تحتانی تأثیر دارد.
- ۴- از نگاه مذاهب فقهی ازدحام بر وقوف در مشعر تأثیر دارد.
- ۵- از نگاه مذاهب فقهی ازدحام بر اعمال منی یعنی بر رمی جمرات، قربانگاه خارج منی و بیتوته خارج منی، تأثیر دارد.

۷- پیش‌فرض‌های ضروری تحقیق

الف) زمان و مکان در احکام فقهی نقش دارند.

ب) احکام فقهی در دو سطح اولیه و ثانویه طبقه‌بندی می‌شود که در شرایط مربوطه اجرای احکام ثانویه جهت برائت ذمه مکلف کفایت می‌نماید.

۸- پیشینه تحقیق

فقهای گرانقدر ما از زمان مرحوم کلینی تاکنون در بحث کتاب الحج در خلال بررسی مسائل و مناسک حج به مساله ازدحام و تاثیر آن در مناسک حج اشاره کرده‌اند. مثلاً اثر ازدحام در طواف و وقوف در عرفات و منی و قربانی در روایات منعکس شده و به تبع در کتب فقهای امامیه بازگو گردیده است. برخی تنها فتوای خود را بیان کرده‌اند، برخی دیگر اجمالاً روایات مسأله را هم آورده و حکم را از خلال آنها دریافت نموده‌اند، و گروهی دیگر به تفصیل، به استنباط و تبیین آن پرداخته‌اند.

البته با تتبع صورت‌گرفته، کتاب مستقل و مبسوط در این باب در نزد امامیه وجود ندارد، تا جایی که به جهت نیازهای روز این موضوع مورد حمایت معنوی گروه فقه و حقوق پژوهشگرده حج و زیارت قرار گرفته است. گفتنی است اخیراً کتاب و مجموعه مقالاتی در دیگر مذاهب به رشته تحریر درآمده است، همچون «الزحام و اثره فی احکام النسک (الحج و عمره)» در یک جلد و «اعمال ندوه مشکله الزحام فی الحج و حلولها الشرعیه» در دو مجلد (مجموعه مقالات).

شایسته است با نگاهی به ادله مذهب جعفری در خصوص اثر ازدحام در احکام مناسک حج، آراء و احتمالات گوناگون آن مطرح و با دسته‌بندی کلمات فقهاء و جمع‌بندی ادله، مورد بررسی قرار گیرد تا با نگاهی مقارن و تفصیلی، نظرات مذاهب فقهی به صورت مستقل و منسجم در قالب یک رساله علمی ارائه شود تا راه را برای فرزندان حوزوی جهت آشنایی با ابعاد مختلف مسئله و دیدگاه سایر مذاهب هموار کند.

۹- هدف اصلی تحقیق

هدف تحقیق این است که با بررسی نظریات فقهای مذاهب اسلامی و دسته‌بندی ادله ایشان، جوانب تفصیلی بحث را برای فرهیختگان حوزوی و دانشگاهی روشن گرداند که نتیجه آن پیشبرد اهداف عالیه مذهب امامیه خواهد بود.

۱۰- اهمیت تحقیق

اسلام دین خاتم و احکام آن ابدی است، با این حال پیشرفت موضوعات و ظهور مسائل نوپدید، کاوش‌های نو فقهی را می‌طلبد. فقه پویای امامیه پاسخگوی این مطالبه بوده و احکام مسائل جدید را با موازین ثابت فقهی و مطابق با شرایط جدید بیان می‌کند. مناسک حج و عمره نیز از همین قبیل است. توسعه‌هایی که در سرزمین وحی و مشاعر مقدس که به دلیل ازدحام جمعیت انجام می‌گیرد باعث ایجاد سؤالاتی در زمینه احکام مناسک می‌شود که آیا ازدحام و شلوغی تأثیری بر حکم برخی مناسک حج دارد یا خیر؟

ازدحام، اصلی‌ترین دلیل برای از بین رفتن هدف اصلی حج که همان خضوع و خشوع و بندگی است، می‌باشد؛ از این حیث که تلاش بیشتر حجاج، نجات خود از ازدحام موجود در آنجا است. پس بیان احکام ازدحام یک آگاهی است و موجبات حصول هر چه بیشتر مقصود این عبادت را فراهم می‌سازد. هر چند جواب این پرسش در مناسک حج توسط مراجع عظام تقلید در خصوص هر یک از مناسک مثل رمی - قربانی و... به صورت فتوا منعکس شده است، منتها جای پاسخ تفصیلی به آن با توجه به مبانی و مدارک و احتمالات و نظرات سایر مذاهب اسلامی در شناخت نظر مُصاب به واقع خالی است.

۱۱- فایده تحقیق

اولاً: تدوین اثر علمی مستقل و مدون درباره تأثیر مسئله ازدحام در احکام حج و عمره در چارچوب دیدگاههای مذاهب فقهی. (هدف تئوری)

ثانیاً: در اختیار قرار دادن اثری جامع به منظور کاربری آن برای اشخاص حقیقی یا حقوقی. (هدف